

8.

ΥΦΟΣ

81

Υφος είναι ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής/συγγραφέας εκφράζει ένα συμβάν, μια σκέψη, ένα συναισθήμα κ.τ.λ. συνδυάζοντας επιλεγμένα γλωσσικά στοιχεία.

/ /

Το ύφος

Υπηρετεί τις προθέσεις, τους στόχους του πομπού

Δεν είναι όρατο με το περιεχόμενο του κειμένου

Διαμορφώνεται από τις ιδιαιτερές γλωσσικές επιλογές* και αποκλίσεις* που χρησιμοποιεί συνειδητά ο πομπός.

*

→

* Με τον όρο επιλογή ονομάζουμε τη σκόπιμη χρησιμοποίησή των κατάλληλων γλωσσικών στοιχείων από τον λογοτέχνη, ο οποίος επιλέχει, διαλέχει, από το εύθετο της γλώσσας, εκείνα τα στοιχεία (λέξεις, εκφραστικούς τρόπους, σχήματα λόγου κ.ά.) που υπηρετούν καλύτερα τις προθέσεις του.

* Με τον όρο απόκλιση ονομάζουμε τις γέες, για τις συγκεκριμένες ανάγκες, εκφραστικές και νοηματικές ευδεσιότητες, που συχνά προκαλούν έκπληξη στον αναγνώστη, καθώς ανατρέπουν τους «κανόνες» της γλώσσας, που συνήθως διέπουν την προφορική ή γραπτή επικοινωνία μας.

Υφος: Ο τρόπος με τον οποίο ένας συγγραφέας χρησιμοποιεί τη γλώσσα, για να δώσει τον δικό του λόγο για τον κόσμο.

π.χ. Πώς συνδέεται μία παροροίωση με το πρόβλημα που αντιμετωπίζει ο ήρωας ή πώς το αδύνατο σχήμα ενισχύει μια άποψη ή ποια συμβολικά καθίστούν τον λόγο συμβολικό;

Σ. Σ.

Η επιλογή του κειμενικού ύφους είναι άμεσα εξαρτώμενη από την περίσταση επικοινωνίας που καθορίζεται με βάση:

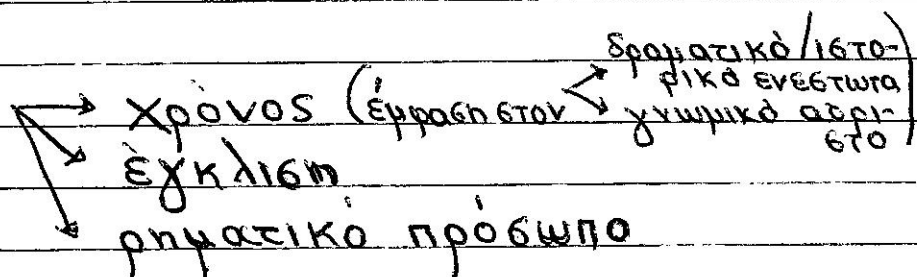
- Τον τύπο του κειμένου π.χ. ημερολόγιο, επίσημο ηλεκτρονικό μήνυμα κλπ.
- Τον σκοπό του κειμένου / την πρόθεση του δημιουργού } π.χ. να μεταδώσει ένα διαχρονικό μήνυμα
- Την εστίαση π.χ. εξωτερική
- Τον δέκτη π.χ. συμμαθητή
- Τις παρακάτω παραμέτρους:

Παράμετρος	Διαφοροποίηση	Επίπεδο ύφους
Γεωγραφική ποικιλότητα	σύμφωνα με την προέλευση των ομιλητών/συγγραφέων	κοινό διαλεκτικό ιδιωματικό ...
Κοινωνική ποικιλότητα	σύμφωνα με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά τους (φύλο, κοινωνική τάξη, ηλικία κ.λπ.)	ανδρικό γυναικείο λαϊκό ανώτερης τάξης νεανικό ...
Πεδίο	σύμφωνα με το περιεχόμενο, το θέμα του κειμένου	καθημερινό τεχνικό εξειδικευμένο ...
Τρόπος	σύμφωνα με το μέσο που χρησιμοποιείται	προφορικό γραφτό ηλεκτρονικού λόγου ...
Τόνος	σύμφωνα με τις διαπροσωπικές σχέσεις ομιλητή/συγγραφέα - ακροατή/αναγνώστη	οικείο επίσημο απομακρυσμένο ...

Για να χαρακτηρίσουμε το ύφος ενός κειμένου, προέχουμε/παρατηρούμε (το ύφος διαμορφώνεται από):

- Το λεξιλόγιο

- Τα ρήματα

- Τα σημεία στίξης

- Τα σχήματα λόγου

- Τη σύνταξη
 - Ενεργητική ή Παθητική
 - Προσωπική ή Απρόσωπη
 - Παρατακτική ή Υποτακτική
 - σύνδεση, Ασύνδετο
 - Μικροπερίοδος ή Μακροπερίοδος λόγος
 - Το είδος των προτάσεων
 - ↳ Απλή, σύνθετη, επαυξημένη, ελλειπτική
 - ↳ Κύριες, δευτερεύουσες
 - Ευθύς ή πλάγιος λόγος

- Τη λειτουργία της γλώσσας

- Τις συναισθηματικά/εγκινησιακά/βιωματικά φοραμένες λέξεις

- Τις ευθείες ερωτήσεις // Τα ρητορικά ερωτήματα

- Τη συχνότητα, την κυριαρχία συγκεκριμένων γραμματικών τύπων

π.χ. πλήθος επιθέτων ή ουσιαστικών
κυριαρχία εγκλίσεων επιθυμίας (προβτακτικής, προτρεπτικής, υποτακτικής)

- Τις εικόνες → λυρικό ύφος

- Τη χρήση περιγραφικού ή αφηγηματικού λόγου (εικόνες // περιστατικά, γεγονότα)

- Το περιεχόμενο (ιδέες, νοήματα, προσωπικά σχόλια, στάση απέναντι στο θέμα (αισιοδοξία, καταγγελία, μετριοπάθεια κ.λ.π.)

Πού θα τα βρεις στις επηρώσεις σου

• Το λεξιλόγιο → Φωτοτυπίες 2-3α

- Καθημερινό λεξιλόγιο
Στερεότυπες λαϊκές
εκφράσεις

+

{ οικείο, λίτο, φυσικό
ζωντανό, παραστατικό,
χλαφινό, άμεσο
κάποτε προφορικό } Ίψος

- Ειδικό λεξιλόγιο

{ ευνόητο, λόγιο,
επιστημονικό,
σοβαρό, επίσημο } Ίψος

- Ποιητικές λέξεις → λυρικό } Ίψος

- Καθαρεύουσα,
εξεζητημένες - βπάνιες
λέξεις

πομπώδες, στομφώδες,
εξεζητημένο,
επιτηδευμένο,
Κάποτε η καθαρεύουσα
 → ειρωνικό, καυστικό,
σαρκαστικό, χιουμοριστικό

{ Ίψ
φ
ο
ς

• Τα ρήματα → Χρόνοι → Φωτοτυπίες 4-5

{ εμφαση στον → δραματικό/ιστορικό
γενεσις → χτυπητό αδριότο }

→ Ευκλείδης → Φωτοτυπίες 6-7
 (εμφαση στον πίνακα Φωτογ. 7)

→ Ρηματικό πρόσωπο → Φωτοτυπίες 8-9β

- Τα θηγέα ετίγης → Φωτοτυπίες 10-11α
- Τα σχήματα λόγου → Φωτοτυπίες 12-30β
- Τη σύνταξη
 - Ενεργητική - Παθητική } Φωτ. 31-
 - Προσωπική - Απρόσωπη } 32α
 - Παρατακτική - Υποτακτική } Φωτ. 33-
 - σύνδεση - Ασύνδετο } 36α
 - Μικροπερίοδος - Μακροπερίοδος } Φωτ.
 - λόγος } 38
 - Το είδος των προτάσεων
 - (Απλή, σύνθετη, επαυξημένη, ελλειπτική) } Φωτ.
 - (Κύριες, δευτερεύουσες) } 37δ-37ε
 - Ενδύς - Πλάγιος λόγος } Φωτ. 39
- Τη λειτουργία της γλώσσας → Φωτοτ. 41α-41γ
- Τις συναισθηματικά / συγκινησιακά / βιωματικά φορτισμένες λέξεις } 41β
- Τις ευθείες ερωτήσεις } Φωτοτυπία 41δ
- Τις ρητορικές ερωτήσεις }
- Τη συχνότητα, την κυριαρχία συγκεκριμένων γραμματικών τύπων } Φωτοτ. 41ε → 40+
- Τις εικόνες → Φωτοτυπία 80
- Τον περιχρωρικό ή αφηρηματικό λόγο → Φωτοτ. 54(ήρω)+57

Παράδειγμα εντυπωσιασμού στοιχείων

Κείμενο

λαλεί πουλί, παίρνει
σπυρί, κι η μάνα το
ζηλεύει

Δ. Σολωμός,
Ελεύθεροι
Πολιορκημένοι,
Β' Σχεδιάσμα

Σχόλια

Πρόθεση του ποιητή είναι να παρουσιάσει τη δραματική κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει οι πολιορκούμενοι Μεσολογγίτες εξαιτίας της στέρησης και της πείνας. Για να το εκφράσει αυτό, συλλαμβάνει μία ανταθετική εικόνα, που περιλαμβάνει τον άνθρωπο, και μάλιστα τη μάνα που έχει την ευθύνη της ανατροφής των παιδιών της, και το ζώο, συγκεκριμένα το πουλί, που προφανώς επιλέγεται επειδή είναι απολύτως ελεύθερο, σε αντίθεση με τους Μεσολογγίτες. Έτσι, η μάνα, βλέποντας το παιδί της να πεινά χωρίς να μπορεί να του προσφέρει τροφή, φθονεί, ζηλεύει το ταπεινό πουλί, που πετώντας ελεύθερο βρίσκει έστω κάτι ελάχιστο («σπυρί») ώστε να τραφεί ή να το μεταφέρει στα παιδιά του. Αυτή την ποιητική σύλληψη, την ποιητική ιδέα, ο Δ. Σολωμός την αποδίδει λιτά και αφαιρετικά με έναν στίχο, με τρία ρήματα («λαλεί», «παίρνει», «ζηλεύει») και ισάριθμες αλληπαλλήλες κύριες προτάσεις, από τις οποίες οι δύο πρώτες χωρίζονται με κόμμα (ασύνδετο σχήμα) και η τρίτη συνδέεται παρατακτικά με τον συμπλεκτικό σύνδεσμο «κι». Η δωρική, επιγραμματική διατύπωση, η εκφραστική πυκνότητα, είναι φανερά στη χρήση των λέξεων και των εκφραστικών μέσων: Απουσιάζουν τα επίθετα και τα σχήματα λόγου και χρησιμοποιούνται μόνο οι κύριοι όροι (υποκείμενο, ρήμα, αντικείμενο). Συγχρόνως ο στίχος έχει μουσικότητα, η οποία επιτυγχάνεται μέσω του ιαμβικού μέτρου, του ομοιοτέλετου («πουλί» – «σπυρί») και της παρήκησης, της επανάληψης των υγρών συμφώνων λ και ρ. Αυτές οι γλωσσικές-εκφραστικές επιλογές διαμορφώνουν και συνιστούν το ύφος.

Σχήματα λόγου και Ύφος κειμένου

Η ύπαρξη ή η απουσία σχημάτων λόγου σ' ένα κείμενο –ποιητικό ή πεζό– επηρεάζει το ύφος του, εφόσον μέσω αυτών ο δημιουργός κατορθώνει να ενισχύσει τη λυρικότητα του λόγου ή να υποβάλλει πιο έντονα συγκεκριμένες συναισθηματικές διαθέσεις. Ένα ποιητικό κείμενο χωρίς σχήματα λόγου αποκτά πιο καθημερινό, λιτό και πεζολογικό ύφος, ενώ αντίθετα, ένα πεζό κείμενο με πολλά σχήματα λόγου γίνεται πιο παραστατικό και λυρικό.

Ένα ποιητικό κείμενο, για παράδειγμα, αποκτά «υψηλό» ύφος, όχι μόνο μέσα από τη διάθεση του δημιουργού του να εκφράσει ιδέες που ξεπερνούν τα καθημερινά και συνήθη ζητήματα, αλλά και με την κατάλληλη αξιοποίηση των σχημάτων λόγου, ώστε η έκφραση του ποιητικού λόγου να λαμβάνει έναν πιο επιβλητικό χαρακτήρα, που κινείται πέρα από την καθημερινή ομιλία ή την αναμενόμενη λυρική διάθεση.

Εφαρμογή

Στο ακόλουθο ποίημα να εντοπίσετε μία αντίθεση, δύο μεταφορές, μία επανάληψη και δύο παρομοιώσεις, και να εξηγήσετε πώς υπηρετούν το νόημα του κειμένου.

Κοντά σου δεν αχούν άγρια οι ανέμοι.
Κοντά σου είναι η γαλήνη και το φως.
Στου νου μας τη χρυσόβερghν ανέμη
ο ρόδινος τυλιέται στοχασμός.

Κοντά σου η σιγαλιά σα γέλιο μοιάζει
που αντιφεγγίζουν μάτια τρυφερά
κι αν κάποτε μιλάμε, αναφτ'εριάζει,
πλάι μας κάπου η άνεργη χαρά.

Κοντά σου η θλίψη ανθίζει σα λουλούδι
κι ανύποπτα περνά μες στη ζωή.
Κοντά σου όλα γλυκά κι όλα σα χνούδι,
σα χάδι, σα δροσούλα, σαν πνοή.

Μαρία Πολυδούρη, «Κοντά σου»

ΑΠΑΝΤΗΣΗ:

Αντίθεση: «δεν αχούν άγρια οι άνεμοι / είναι η γαλήνη και το φως» Με την αντίθεση που δημιουργείται μεταξύ των δύο πρώτων στίχων εκφράζεται με ιδιαίτερη παραστατικότητα η ασφάλεια και η ψυχική γαλήνη που αισθάνεται η ποιήτρια όταν βρίσκεται κοντά στον αγαπημένο της. Κοντά σ' εκείνον οι άνεμοι παύουν να ηχούν τόσο άγρια, κοντά του είναι γαλήνη και φως. Ενώ οι άνεμοί δημιουργούν ένα χειμερινό σκηνικό με μια αίσθηση κινδύνου, το φως του δεύτερου στίχου επαναφέρει το καλοκαιρινό τοπίο, με όλη την αισιόδοξη και χαρούμενη διάθεση που το χαρακτηρίζει.

Μεταφορές: «Στου νου μας τη χρυσόβεργην ανέμη ο ρόδινος τυλιέται στοχασμός» Με την πρωτότυπη αυτή μεταφορά η ποιήτρια εκφράζει την ευδαιμονική ομορφιά και τη θετική προέκταση των σκέψεων που κάνουν οι δυο τους, όταν βρίσκονται μαζί. Υπό την επίδραση της γαλήνης που επιφέρει η παρουσία του αγαπημένου, τίποτε δεν ταρασσει και δεν ενοχλεί τις «ρόδινες» σκέψεις τους. Η «χρυσόβεργη ανέμη» –η συσκευή που χρησιμοποιείται για το τύλιγμα του νήματος– τίθεται εδώ μεταφορικά για να αποδώσει το ήρεμο δέσιμο των σκέψεων των δύο ερωτευμένων.

«αναφτεριάζει, πλάι μας κάπου η άνεργη χαρά» Η τρυφερότητα που διακρίνει τις σιωπές τους, αποκτά μεγαλύτερη δύναμη και γίνεται χαρά, όταν αρχίζουν να μιλούν. Όταν εκφράζουν με λόγια την αγάπη τους ή όταν μοιράζονται τις σκέψεις τους, η χαρά που στεκόταν πλάι τους άνεργη «αναφτεριάζει», αποκτά εκ νέου υπόσταση και γεμίζει την ψυχή τους.

Επανάληψη: «Κοντά σου» Η συνεχής επανάληψη αυτής της φράσης, η οποία αποτελεί και τον τίτλο του ποιήματος, τονίζει πως όλα τα θετικά συναισθήματα κι όλη η τρυφερότητα που γεννιέται στην ψυχή της ποιήτριας, έχουν ως βασική αιτία την παρουσία εκείνου. Μόνο κοντά του οι άνεμοι παύουν να ηχούν άγρια και μόνο κοντά του η θλίψη τρέπεται σε χαρά.

Παρομοιώσεις: «σα γέλιο μοιάζει» Με την παρομοίωση αυτή παρουσιάζεται η άνεση που αισθάνονται οι δυο τους να μένουν μαζί χωρίς να μιλούν, ένδειξη πως στη σχέση τους δεν υπάρχει η ανασφαλής ανάγκη να γεμίζουν τις σιωπές. Έτσι, η σιωπή μεταξύ τους δε βαρύνει την ατμόσφαιρα, αντιθέτως μοιάζει με γέλιο, μοιάζει με πηγή χαράς, που καθρεφτίζεται σε τρυφερά μάτια.

«η θλίψη ανθίζει σα λουλούδι» Κοντά στον αγαπημένο της η θλίψη ανθίζει σα λουλούδι, μετουσιώνεται δηλαδή σε κάτι όμορφο και διαχέεται στη ζωή. Η γλυκόπικρη αίσθηση του έρωτα, που ποτέ δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς πόνο και καημούς, μετατρέπεται σε μια γλυκιά αίσθηση που γίνεται ανύποπτα μέρος της ζωής της, όταν εκείνος βρίσκεται κοντά της.

Ο πομπός χρησιμοποιεί, με κριτήρια την επικοινωνιακή περίσταση και τον σκοπό του, διαφορετικό ύφος λόγου, το οποίο μπορεί να είναι:

Είδος

Γνωρίσματα

Παράδειγμα

Οικείο
φιλικό

- α' και β' ενικό ρηματικό πρόσωπο
- προσφωνήσεις οικειότητας
- παρατακτική σύνδεση ή ασύνδετο
- ενεργητική σύνταξη

- Γεια σου, Κώστα. Τι κάνεις;
- Γεια σου, φίλε μου. Καλά. Εσύ;

⇒ αμερότητα

Επίσημο/
υπηρεσιακό
εσβαρό
τυπικό
(αυτοτελές)

- γ' ρηματικό πρόσωπο
- παθητική σύνταξη
- υποτακτική σύνδεση (μακροπερίοδος λόγος)
- λεξιλόγιο «επίσημο», σοβαρό, ευβατό
- κυριολεκτικός λόγος

Κύριε Διευθυντά, σας τηλεφωνώ,
για να σας ενημερώσω ότι δεν
κατέστη δυνατόν να προσέλ-
θω στην υπηρεσία και αιτούμαι
αναρρωτική άδεια. (+ πυκνός: πρόσθε-
τος για έκφραση
με ειλικρίνεια λέ-
ξων)

Χιουμοριστικό
εύθυμο
παιγνιώδες

- λογοπαίγνια, ευφυολογήματα, υπο-
νοούμενα + κωμικές
εικόνες
- προφορικότητα
- καθημερινό λεξιλόγιο

- Έχεις τρομερό χιούμορ!
- Ναι, αλλά είμαι και όμορφος.
- Να το πάλι! / Σκοπός: να προκα-
λέσει εύθυμη διάθεση
κ' να διακωμωδήσει
καταστάσεις

Ειρωνικό
εαρκακό
καυστικό
δηκτικό

- χρήση ειρωνείας, εαρκαδισμού
- υπαινιγμοί, υπονοούμενα
- χρήση σημείων στίξης ως σχόλιο (κυρίως
ελαφρύ ή κ' δαφνιστικό)
- μειωτικές εκφράσεις
- εξεζητημένο λεξιλόγιο

Μα πόση ευρύτητα πνεύματος
διαθέτεις τέλος πάντων!
+ λογοπαίγνια
επικριτικά σχόλια
εκόφυρα μειωτικοί
χαρακτηρισμοί

Απλό
απλό
ανεπιτήδευτο
ψυχικό

- παρατακτική σύνδεση, ασύνδετο
- μικρές προτάσεις
- ενεργητική σύνταξη
- απλό λεξιλόγιο
- απουσία/σχημάτων λόγου
- περιορισμένη χρήση

Αν...
απλού
εία
περίλη-
κούς
εύχρησ-
τες
κ' δια-
τυπώ-
σεις

Ευπνήσαμε ξημερώματα και ξε-
κινήσαμε. Ύστερα από μία ώρα
φτάσαμε στο χωριό μας. / Σκοπός:
ψυδικότητα
κ' ευταμία

Προτρεπτικό ή
συμβουλευτικό ή
διδασκτικό

- β' ενικό ή πληθυντικό πρόσωπο (προτρεπτικό)
- υποτακτική ή προστακτική έγκλιση
- βουλητικές προτάσεις
- συμβουλές/για στάση ζωής

Πρέπει να μάθεις να αγαπάς, εάν
θέλεις να σε αγαπούν. Ότι δίνεις
παίρνεις σε αυτή τη ζωή.

Άλλοι χαρακτηρισμοί

- Λόγιο → καθαρεύουσα, λόγιες λέξεις και συντακτικές δομές
 - Επιμελημένο, φροντισμένο }
 - Απουσία πλατειασμών και παρεκβάσεων
 - Προσεκτική χρήση λεξιλογίου
 - Προσεκτική χρήση διαρρυθμικών λέξεων
 - Αυστηρή οργάνωση εκθέσεων
 - Εναρχές →
 - Σαφήνεια και ακρίβεια στην έκφραση
 - Κυριολεξία
 - Πλούτος λεξιλογίου
 - (Η χρήση υποτακτικής σύνδεσης με μέτρο)
 - Υποβλητικό → Διαφορά στοιχεία, όπως:
 - κατάλληλη εκφρασμογραφία
 - λεπτομερή περιγραφή
 - σύμβολα
 - κ.ά.
 - Υψηλό, μεγαλοπρεπές }
 - Αναφορά σε υψηλές έννοιες (ελευθερία, δημοκρατία, πατρίδα κ.ά.)
 - Κάποιες φορές ηρωικό → εξαίρει αρετές ηρώων
- Σκοπός : έμφαση στις υψηλές ιδέες και αρετές
 ⇒ πρόκληση έντονων συναισθημάτων

- Εξεζητημένο
Επιτηδευμένο
Στομφώδες
Πομπώδες } →
 - Συνεπρατική χρήση λέξεων κ' εκφράσεων μη συντηδευμένων / στον προφορικό ή γραπτό λόγο
→ εξεζητημένων
 - Πληθωρικότητα στον λόγο (λεξτικός πληθωρισμός)
 - Ρητορισμός
 - Ηχηρές λέξεις κ' εκφράσεις
 - Περίπλοκη σύνταξη (διαδοχική υπόταξη)
→ Διάθεση εταυρωδιαρθρού

- Παραβτατικό
Ζωντανό
Γλαφυρό } →
 - Ζωηρές και παραβτατικές περιγραφές
 - Εκφραστικός πλούτος →
 - Σχήματα λόγου
 - Εικόνες
 - Επίθετα
 - Παραδείγματα
 - Διάλογος
 - Ευθύς λόγος
 - Ρητορικές ερωτήσεις
 - Ενεργητική σύνταξη
 - Καθημερινό λεξιλόγιο
 - στερεότυπες λαϊκές εκφράσεις

- Αλληγορικό → Συνεχής χρήση αλληγορίας και συμβόλων

- Ρεαλιστικό → • Κυριολεξία
• Αντικειμενική παρουσίαση προώπων και καταστάσεων

- Σκοτεινό → • Αβάφειες στη διατύπωση κ' την αφήγηση
Σύνθετο • Αδυσήδυτο και απαιτητικό λεξιλόγιο
• Μακροπερίοδος λόγος με διαδοχική υπόταση

Σκοπός: • Η να απεικονίζει σε απαιτητικό κοινό

• Η να οδηγεί σε βαθύτερη αναγνωστική προέχχιση

ΑΛΛΑ

Λογοτεχνικό

Μετό

Στοχαστικό, φιλοσοφικό

Νοσταλγικό, μελαγχολικό

Υπαινικτικό

Διπλωματικό

Κορψό

Αναλυτικό, επεξηγηματικό

Υποκριτικό

Καταχχελτικό

Κορψό

ΕπισημάνσειςΣτοιχεία αμερότητας και οικειότητας

- Ευθύς λόγος
 - Διάλογος
 - Ευθείες ερωτήσεις
 - Ρητορικές ερωτήσεις
 - α' και β' πρόσωπο
 - Καθημερινές λέξεις
 - Προφορικότητα
 - Στερεότυπες λαϊκές εκφράσεις
- κ.ά.

Στοιχεία μουσικότητας

Δες 66λ.
76
Ρυθμός

- Ομοιοκαταληξία
- Μέτρο
- Σχήματα λόγου (όπως: παρηχήσεις κ' επαναλήψεις)
- Η σειρά των λέξεων στον στίχο με ανατροπή της συμβατικής - συνήθους συντακτικής θέσης
- Ήχοι (+ συνδεδετες λέξεις)
- Σύμβολα (+ συνδεδετες)

- [Εικόνες (κατά τον P. Valery χαρίζουν τη μουσική ιδιότητα στην ποίηση, αφού αποτελούν μια διαρκή ταλάντευση ανάμεσα στο νόημα κ' τον ήχο)

[σε κάποια ποιήματα οι επαναλήψεις ή η επαναλαμβανόμενη ενωσός]